

ÓLAFUR HALLDÓRSSON

UM DANAKONUNGA SÖGUR

ÁRIÐ 1982 kom út hjá Hinu íslenzka fornritafélagi bók ein mikil, *Danakonunga sögur*, í útgáfu Bjarna Guðnasonar prófessors með innangi eftir hann og miklum skýringum neðanmáls við texta (stytt hér á eftir DS). Á þessa bók eru prentaðar þrjár sögur: Skjöldunga saga, Knýtlinga saga og Ágrip af sögu Danakonunga.

Það sem er prentað undir titlinum Skjöldunga saga er í fyrsta lagi kafli úr Danasögu Arngríms lærða (*Rerum Danicarum fragmenta*), aðaltexti á latínu og íslensk þýðing neðanmáls af þeim hluta verksins, þar sem hliðstæðir íslenskir miðaldartextar eru ekki varðveittir. Á eftir fylgja íslenskir textar sem útgefandi telur ættaða frá Skjöldunga sögu; þessir textar eru sem hér segir: Upphaf allra frásagna, líttill kafli, tæp hálfönnur blaðsíða í útgáfunni, varðveittur í undarlegu samtíningshandriti frá lokum 14. aldar, AM 764 4to (ekki AM 746 4to, eins og stendur í handritaskrá á bls. 2 í DS), þar næst 28. og 29. kapítuli Ynglinga sögu í Heimskringlu, 54. og 55. kapítuli Snorra-Eddu, Sögubrot af fornkonungum, Svíakonungatal Arngríms lærða (*Ad catalogum regum Sveciæ*, aðaltexti á latínu og íslensk þýðing neðanmáls), kafli úr Ragnarssona þætti sem er varðveittur í Hauksbók (AM 544 4to), og loks 63. og 64. kapítuli Ólafs sögu Tryggvasonar hinnar mestu (stytt hér á eftir ÓITr).

Íslensku textarnir eru prentaðir með samræmdri stafsetningu, þeirri sem hefur verið tíðkuð í útgáfum Hins íslenzka fornritafélags, en latneskir textar Arngríms lærða eru teknir stafrétt eftir útgáfu Jakobs Benediktssonar í *Bibliotheca Arnamagnæana* IX; þar er texti Danasögu Arngríms prentaður eftir því eina handriti sem varðveist hefur með textagildi, sem er óvandað eftirrit af glötuðu handriti.¹ Einnig eru smákláusur á dönsku í texta Arngríms prentaðar í DS stafrétt eftir útgáfu Jakobs, þ.e. með stafsetningu þess handrits sem þær eru varðveittar í. Jakob hefur í útgáfu sinni leiðrétt augljósar ritvillur handrits-

¹ *Bibliotheca Arnamagnæana* XII, bls. 181–85.

ins og prentað ranga leshætti þess neðanmáls, en einnig hefur hann bent á í skýringum (Bibl. Arn. XII 232), að orðið *qvod* í Bibl. Arn. IX 337.20 (DS 11.2) muni vera villa fyrir *qvoad*, en ekki hefur Bjarni Guðnason tekið mark á því. Í handriti því sem Jakob prentaði eftir eru tveir kapítular í *Rer. Dan. fragm. tölusettir með rómversku tölunni VII*. Þessu er haldið óbreyttu í DS. Stafir og orð sem ljóst er að vantar í handritið eru í útgáfu Jakobs sett innan oddklofa. Þessu er einnig haldið óbreyttu í DS, sjá t.d. bls. 3–5. En sama er ekki að segja um texta sem eru teknir eftir íslenskum handritum eða útgáfum gerðum eftir þeim, sjá t.d. bls. 11–12 í *Sögur Danakonunga*, utg. av Carl af Petersens och Emil Olson, København 1919–1925 (stytt hér á eftir SD), þar sem orð og bókstafir sem ekki standa í handriti því sem prentað er eftir eru innan sviga, en án auðkenna í DS, sjá bls. 54–55. Ef sömu reglu hefði verið fylgt við frágang íslenska textans og latínunnar hefði t.d. átt að prenta bls. 54.12 sk⟨i⟩pin, 54.14 lé⟨t⟩, 55.5 ⟨Hǫrðr svarar⟩:, 55.5 hræddas⟨tr⟩, 55.11 ⟨Hǫrðr svarar⟩:, 55.13 fe⟨i⟩gð, 55.26 skj⟨ó⟩tast, o.s.frv. Ég sé ekki ástæðu til í útgáfu sem þessari að auðkenna þannig einstöku stafi sem ritara handrita hafa hlaupið yfir og engu fremur í texta Arngríms lærða en öðru efni. Aftur á móti er sjálf-sagt að auðkenna heil orð, eitt eða fleiri, sem ekki standa í handriti, en útgefendur bæta inn í texta, svo og allar lagfæringar aðrar á texta handrita.

Sögubrot af fornkönungum, prentað á bls. 46–71 í DS, er illa varðveitt; einungis tveir kaflar sögunnar eru enn til á sex blöðum úr skinnbók frá því um 1300, sem hefur verið fallega skrifað handrit, en ekki sérlega vandað eftirrit eldri texta. Handritið er víða torlesið og sum orð raunar ólæsileg. Útgefendur SD auðkenndu í útgáfu sinni það sem ekki varð lesið með vissu og settu innan hornklofa, en innan oddklofa það sem þeir tóku úr eftirriti Árna Magnússonar af skinnbókinni (AM 1 da fol.). Engin slík auðkenni eru í útgáfu Bjarna Guðnasonar, enda hefur hann borið textann saman við ljósmyndir af handritinu, sem voru teknar í útbláu ljósi, og á þeim má raunar greina flest það sem útgefendur SD auðkenndu sem óljóst eða ólæsilegt, a.m.k. hef ég ekki fundið neitt tortryggilegt í því sem ég hef borið saman.

Á bls. 48.12–15 í DS er þessi klausa prentuð orðrétt eftir handritinu:

Ferr þat orð á dóttir mín sé kvenna vitrust, en hon væri it mesta

fól, mundi hon eigi annan veg um þetta kjósa, at neita þér, þvílíkum konungi, en mér virðisk miklu heldr Hræreki.

Neðanmáls er tekið fram að textinn sé brenglaður og líkleg merking hans sögð þessi:

Það orð fer á, að dóttir mín sé kvenna vitrust, en hún væri hið mesta fól (= fífl), ef hún kysi ekki á annan veg en þann að neita þér, þvílíkum konungi, er mér virðist miklu fremri Hræreki.

Og þar fór í verra, því að þessi texti er litlu skiljanlegri en hinn. Útgefendur SD bættu '(þott)' við á eftir 'en' (DS 48.13), og virðist vera sjálf-sögð leiðrétting. Ég hefði prentað upphaf klausunnar þannig: 'Ferr þat orð á <at> dóttir mín sé kvenna vitrust, en <þótt> hon væri it mesta fól' o.s.frv. Síðasta setningin er örðugri viðfangs; í handritinu hefst hún á stórum staf: 'En mer uirðiz miklu helldr hrør'. Væntanlega er 'En' hér í merkingunni er/að,² og mun þá eiga að skilja setninguna eins og Bjarni gerir. En ógerningur er að giska á hvað hafi afbakast eða fallið niður í þessari setningu.

Kafli sem er tekinn úr ÓITr (DS 84–90) er orðréttur texti aðalhandrits sögunnar, AM 61 fol., tekinn eftir útgáfunni í Editiones Arnarnæanæ, Series A, vol. 1 (stytt hér á eftir ÓITrEA). Þar eru leshættir annarra handrita prentaðir neðanmáls, en Bjarni Guðnason hefur ekki hirt um þá. Hann hefur það til afsökunar, að útgáfu ÓITr er ekki lokið og engin grein hefur verið gerð fyrir skyldleika handritanna, en honum er raunar þannig háttáð, að erfitt er að skera úr um hvar texti sé betur varðveittur í öðrum handritum en 61, einkum þar sem ekki eru öll handrit sögunnar til samanburðar. En þar sem hægt er að hafa stuðning af hliðstæðum textum í öðrum ritum er allt auðveldara viðfangs, og þannig er því raunar háttáð um kaflann sem er prentaður í DS; hliðstæður texti er í Ragnarssona þætti og að hluta til í Jómsvíkinga sögu þeirri sem er varðveitt í Perg. 4to nr. 7, skinnbók frá öndverðri 14. öld í Konungsbókhöfðu í Stokkhólmi (hér eftir stytt Jómsv. 7). Að vísu telur Bjarni Guðnason að ein af heimildum Ragnarssona þáttar hafi verið ÓITr, sjá DS xliv, og væri fengur að þeirri vitneskju ef sönn væri. Ragnarssona þáttur er í Hauksbók skrifaður af Hauki Erlendssyni sjálfum, samkvæmt athugunum Stefáns Karlssonar sennilega á árunum

² Ólafur Halldórsson, *Grænland í miðaldaritum*, Reykjavík 1978, bls. 110.2 og 116, aths. 3 við 4. kapitula.

1306-08.³ Ef ÓlTr væri ein af heimildum þáttarins hlyti hún að vera eldri, og þyrfti þá varla að gera því skóna, að Bergur Sokkason hefði samið hana. Bergur 'gekk . . . til bræðralags' á Pingeyrum 1316 eða 1317, en var í læri hjá Lárentíusi Kálfssyni veturinn 1312-13.⁴ Fyrir þann tíma hefur hann varla skrifað bækur. En augljóst er að Ragnarssona þáttur dugir ekki til að tímasetja ritun ÓlTr eftir honum. Þegar textar ÓlTr, Ragnarssona þáttar og kaflans í Jómsv. 7 eru bornir saman kemur í ljós, að fáein sameiginleg frávík frá texta ÓlTr eru í Ragnarssona þætti og Jómsv. 7; þau eru sem hér segir (vísað til blaðsíðu og línu í DS, texti ÓlTr fyrir framan hornklofann): 89.12-13 synir Gorms ins gamla] synir Gorms konungs. 89.14 mart fólk] mikit ríki. 89.21 Eptir þat fóru þeir suðr með landi ok ætluðu til Jórvíkr] Síðan fóru þeir suðr til Jórvíkr *Rsb*, Eptir þat ætluðu þeir til Jórvíkr suðr *Jómsv.* 7. 89.25-26 Þeir tóku líkit] ok tóku þeir líkit. 90.24 jafnlengðinni] jafnlengð. Texti DS 90.6-26 'Haraldr - konung' er dreginn saman í eina setningu í Ragnarssona þætti: 'Ok er hann spurði þessi tíðindi, þá hné hann aptr ok sprakk af harmi annan dag eptir at jafnlengð', en í Jómsv. 7 er óstytur texti; þar af er augljóst að ritari þess handrits hefur ekki stuðst við Hauksbók. Í báðum handritunum eru mörg frávík frá texta ÓlTr og mun fleiri í Hauksbók en í Jómsv. 7, en engin þeirra koma heim við það sem ætla má að séu frávík frá upphaflegum texta í handritum ÓlTr. Það verður því að teljast líklegast, að öll þessi verk: ÓlTr, Ragnarssona þáttur og Jómsv. 7, hafi stuðst við mismunandi handrit sömu sögu. En eftir er að vita hvaða saga það hafi verið.

Í þeim kafla úr ÓlTr sem er prentaður á bls. 84-90 í DS hefði að mínu viti átt að víkja frá texta aðalhandrits og taka upp leshætti annarra handrita sem hér segir (lesháttur 61 fyrir framan hornklofa, upphaflegri leshættir annarra handrita fyrir aftan; vísað til blaðsíðu og línu í DS): 84.12 Lungbarði] Lumbarði. 85.1 hét] heitir. 85.3 aptr] + í ríki sitt, þá. 85.3 með sér ríki sínu] ríkinu með sér. 87.16 í Danmørk, er kallat er] Danmarkar er þá var kallat.⁵ 88.9 Gormr] hann. 89.9 var²]

³ Stefán Karlsson, *Aldur Hauksbókar, Fróðskaparrit* 13, Tórshavn 1964, bls. 114-21.

⁴ *Laurentius saga biskups*, Árni Björnsson bjó til prentunar, Reykjavík 1969, bls. 73. Sverrir Tómasson, 'Íslenskar Nikulás sögur', *Helgastaðabók* (Íslensk miðaldahandrit II), Reykjavík 1982, bls. 25-27.

⁵ Hér gæti Bjarni Guðnason spurt með réttu, hvers vegna ég hafi sjálfur prentað texta eftir ÓlTr eins og ég gerði í Jómsvíkinga sögu (Reykjavík 1969), bls. 34, og mundi mér vefjast tunga um höfuð.

varð. 89.15 aðrir] + áðr. 89.25 Þá var] Var þá. 90.7 en] ok. 90.11 þogðu allir menn] þá þogðu allir. 90.13 dróttningin] dróttning. 90.17 af honum eru allar fjaðrar] allar fjaðrar eru af honum. 90.17–18 fuglinn ónýtt] ónýtr fuglinn 90.18 haukr] haukrinn. 90.22 sem] er.

Í ÓITr eru frásagnir af Danakonungum í 60.–65. kapitula inngangur að því sem í sögunni segir af kristnun Danmerkur í 66.–70. kapitula. Talið er að frásögnin af kristnun Danmerkur og orrustunni við Dana- virki sé ættuð úr Ólafs sögu Tryggvasonar eftir Gunnlaug munk Leifsson,⁶ en engin líkindi eru til að höfundur ÓITr hafi tekið 60.–65. kap. úr þeirri sögu. Í þessum kapitulum er stuðst við ýmsar heimildir. Bjarni Guðnason telur í formála fyrir DS, að í 61.–64. kap. sé blandaður texti Jómsvíkinga sögu og Skjöldunga sögu; 61. og 62. kap. telur hann að mestu styðjast við Jómsvíkinga sögu, en 63. og 64. kynjaða frá Skjöldunga sögu, að undanskilinni einni málsgrein, ÓITrEA I 127.18–21 ‘þann – hernadi’.⁷ En augljóst er að upphaf 61. kap. ÓITr getur ekki verið ættað úr neinni gerð Jómsvíkinga sögu, þ.e. ÓITrEA I 121.17–123.6 ‘ÞA er Sigurðr hringr – Gormr en heimski’. Ég fæ ekki betur séð en að Bjarni Guðnason hefði átt að taka þennan kafla með í DS; samkvæmt greinimarki því sem hann notar til að skilja að efni ættað úr Jómsvíkinga sögu og Skjöldunga sögu hlyti þessi kafla að vera kynjaður úr Skjöldunga sögu. Í þessum kafla er stuðst við engilsaxneskt konungatal, samskonar og það sem var á skinnbók í Resenssafni og er varðveitt í eftirritum, meðal annars vönduðu eftirriti Árna Magnússonar í AM 1 eð II fol., f. 85v–87r. Í 61. kap. ÓITr segir frá því að Sigurður hringur fór með miklu liði vestur til Englands að leggja undir sig það ríki ‘er Haraldr hilditönn frændi hans hafði átt . . . ok fyrir Haraldí Ívarr enn víðfaðmi’. Sagt er að þar réð þá fyrir ‘Ingjaldr . . . ok er svá sagt at hann væri bróðir Vestraxa konungs.’ (Í AM 61 fol. stendur ‘petrs saxa konungs’, sem er mislestur). Í konungatali Resensbókar er konungur þessi nefndur ‘Ingeld broðir vestr saxa konungs’. Í ÓITr segir að Ingjaldr og Ubbi sonur hans féllu fyrir Sigurði hring, en Sigurður setti Ólaf Kinriksson yfir ríkið, og segir að Ólafur þessi ‘var son Kinriks þess er sagt er að væri bróðurson Móaldar digru,

⁶ Bjarni Aðalbjarnarson, *Om de norske kongers sagaer* (Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1936. No. 4.), Oslo 1937. Sjá bls. 91, 92 og 97–98.

⁷ Sjá bls. xlviii–li.

móður Ívars víðfaðma'. Móöld digra er nefnd kona Hálfðanar snjalla og móðir Ívars víðfaðma í ættarskrá í *Rerum Danicarum fragmenta*,⁸ en annars staðar er hennar hvergi getið. Væntanlega er kaflinn í ÓlTr kominn úr sögu þar sem Móaldar digru og Ívars víðfaðma hefur beggja verið getið áður. Í ÓlTr segir að Eava sonur Ubba konungs hafi lagt undir sig ríki Ólafs Kinrikssonar, en hann hafi síðar gerst skattkonungur á Jótlandi 'fyrst Hrings konungs, en síðan Ragnars loðbrókar.' Sagt er að Ólafur var faðir Gríms gráa, föður Auðúlfs öflga, föður Gorms heimska, en síðan tekur við frásögn sem er hliðstæð upphafi Jómsvík-inga sögu, og er þar gert ráð fyrir að Gormur heimski hafi verið sami maður og Gormur fóstri Præla-Knúts. Ensku konungarnir Ingjaldur, Ubbi og Eava eru í konungatali Resensbókar nefndir Ingeld, Ioppa og Eava, en þau nöfn eru komin úr engilsaxnesku konungatali.⁹ Ólafur Kinriksson er væntanlega ættaður úr sömu ensku heimildum og Ingjaldur, Ubbi og Eava; í konungatali Resensbókar er nefndur Kinrik, sjötti konungur á undan Ingeld, og Kenred næstur á undan Ingeld, sem kemur heim við áðurnefnt engilsaxneskt konungatal. Ólafur Kinriksson, sonur hans Grímur grái og sonarsonur Auðúlfur öflgi, hafa notið lítillar umönnunar fræðimanna, og hefði verið gustuk, ef Bjarni Guðnason hefði tekið þá upp á sína arma og fengið þeim vist hjá Skjöldungum, en það hefur hann líklega ekki viljað gera, af því að hann hefur talið frásagnir í lokum Sögubrots standa nær upphaflegum texta Skjöldunga sögu en 61. kap. ÓlTr, en í Sögubroti segir að sá konungur hét Aðalbrikt sem lagði undir sig Norðimbraland á efri árum Sigurðar hrings og að hans synir hétu Áma og Ella, en Ella sá er væntanlega hinn sami og getið er í Ragnars sögu loðbrókar og Ragnarssona þætti.

Eins og áður segir er stuðst við ýmsar heimildir í 60.–65. kap. ÓlTr, en ég sé engin líkindi til að á þeirri samsteypu sé handbragð þess manns sem setti ÓlTr saman; hans stíl bregður hvergi fyrir í þessum köflum, nema hvað aðeins örlar á honum í beinni ræðu sem er höfð eftir þeim saxneska þræl sem sagði Knúti fundna ætt sína, sjá ÓlTrEA I 126.1–10. Þá virðist einsætt að höfundur ÓlTr hafi tekið þessa kapit-

⁸ *Bibl. Arn.* IX, bls. 353.29–30, og XII, bls. 240 og 244–45.

⁹ Sjá Anthony Faulkes, 'The Genealogies and Regnal Lists in a Manuscript in Resens's Library', *Sjöttu ritgerðir* helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977, Reykjavík 1977, bls. 177–90.

ula alla úr einu og sama ritinu, og verður seint svarað hvaða rit það hafi verið. Sjálfum finnst mér raunar trúlegast að þeir séu ættaðir úr glötuðu upphafi Knýtlinga sögu.

Fræðimönnum kemur saman um að upphaf Knýtlinga sögu sé glatað, en varðveitt gerð þannig til komin, að Sögubroti hafi verið skeytt framan við hana í stað upphaflegs kafla, þar sem hafi verið sagt frá Danakonungum fram til dauða Gorms gamla. Til þessa gæti bent, að varðveittar leifar Sögubrots í AM 1 eþ I fol. eru úr sama handriti og 9 blöð úr Knýtlinga sögu í AM 20 b I fol. Skoðanir fræðimanna á þessu eru raktar í skömmu og skýru máli á bls. lxxi–lxxiii í formála Bjarna Guðnasonar fyrir DS. Carl af Petersens og Emil Olson geta þess í innangi að SD, að í einstöku atriðum sé munur á rithætti í Sögubroti í AM 1 eþ I fol. og Knýtlinga sögu í AM 20 b I fol., og væri einfaldast að gera ráð fyrir að það stafaði af því, að ritari hefði ekki skrifað Sögubrot eftir sama forriti og Knýtlinga sögu.¹⁰ Ef þetta er rétt bendir það til þess að sá sem skrifaði handrit það sem brotin úr Sögubroti og Knýtlinga sögu eru leifar af hafi sjálfur skeytt þessum sögum saman, en lok Sögubrots og upphaf Knýtlinga sögu hafa glatast úr þessu handriti, og verður þess vegna ekki vitað hvernig texti á samskeytum sagnanna í þessu handriti hafi verið. En skýring á mismunandi rithætti í Sögubroti og Knýtlinga sögu getur verið önnur en sú, að ritarinn hafi farið eftir tveimur forritum; í fyrsta lagi er ekki handvíst að mismunurinn eigi rætur að rekja til forrita, en í öðru lagi getur að sjálfsgöðu verið að forrit hafi verið skrifað af tveimur eða fleiri mönnum, þótt um eitt handrit hafi verið að ræða. Af þeim sökum er óþarft að gera ráð fyrir að ritari Sögubrots hafi sjálfur skeytt þeirri sögu framan við Knýtlinga sögu í stað upphaflegs texta.

Knýtlinga saga var á skinnbók í Háskólabókasafni í Kaupmannahöfn, en sú bók brann með safninu 1728. Talið er að þetta handrit (Codex Academicus, stýtt hér á eftir Cod. Ac.) hafi verið skrifað á Íslandi um 1300. Árni Magnússon gerði sjálfur vandað eftirrit af skinnbókinni, en langur kafli úr því eftirriti hefur glatast. Textinn er þó varðveittur bæði í eftirritum ættuðum frá handriti Árna og frumprentun Knýtlinga sögu, sem var gerð í Kaupmannahöfn á árunum 1740–42,

¹⁰ *Sögur Danakonunga*, utg. av Carl af Petersens och Emil Olson, København 1919–1925, bls. lix–lx.

en komst aldrei á markað.¹¹ Texti 1.–21. kapítula sögunnar er varðveittur einungis í eftirritum ættuðum frá Cod. Ac., og er augljóst, ef það handrit hefur verið heilt þegar Árni Magnússon gerði sitt eftirrit, að í því hefur Sögubroti ekki verið skeytt framan við Knýtlinga sögu. Textar í Cod. Ac. og AM 20 b I fol. eru náskyldir, en þó greinilegt að hvorugt handritið hefur verið skrifað eftir hinu.

Á bls. clxxxiv í DS hefur Bjarni Guðnason þetta að segja um feril Cod. Ac.:

Arild Hvitfeldt, kanslari Danakonungs, komst yfir bókina 1588 úr hendi Magnúss Björnssonar, sem Árni Magnússon hyggur hafi verið sonarsonur Jóns biskups Arasonar.

Neðanmáls er vísað í heimild: 'Sjá Kr. Kålund: Katalog over de oldn.-isl. håndskrifter i Det store kgl. Bibliotek o.fl. (Kh. 1900), X og nmgr. 2.' En þar stendur ekkert um að Hvitfeldt hafi fengið bókina frá Magnúsi Björnssyni, og ekki stendur það heldur á minnisseðlum Árna Magnússonar í AM 20 c fol., sem Kålund vísar til. Minnisgrein Árna Magnússonar um þetta handrit er á bls. 33–36 í AM 20 c fol. með hendi eins af skrifurum Árna; hún hefur aldrei verið prentuð í heilu lagi, og er rétt að bæta úr því:

Framan á membrana Academica sem mitt Knytlinga Sögu exemplar er epterskifad, stendur:

Til Areldt Huitfeltt Danmarks rijkis Cancellar fra Island 1588.

Á Spatiu hennar j einum stad stendur skrifad

Magnus Biorns son a þessa (bok) med gudz rieti þui fader min hefur giefid þier hana. H. . . Pietur son.¹²

Um þenna Magnús Biörnsson consulerade eg fyrrum j Kaupenhavn Biörn Magnusson þá hann þar sidast var, og meinte hann ad þesse Magnus Biörnsson mundi eiga ad vera sonar sonur biskups Jons Arasonar, hver buid hefði á Hofi á Höfdaströnd, Item á Grund j Eyiafirde. Þad liet hann vist vera, ad ecki mundi hier under skiliast Magnus Biörnsson (lögmadur) fader sinn. Hvad og satt mun vera, þvi hafi þessi codex 1588. frá Jslandi far-

¹¹ Jón Helgason, *Jón Ólafsson frá Grunnavík* (Safn Fræðafjelagsins um Ísland og Íslendinga V), Kaupmannahöfn 1926, bls. 218–19.

¹² Um Magnús Björnsson, sjá Einar Bjarnason, *Lögréttumannatal*, Reykjavík 1952–1955, bls. 361–62. Nafn manns þess sem þetta skrifaði hefur Árni Magnússon ekki getað lesið, nema upphafsstafinn. Enginn vegur er að vita hvaða maður þetta hefur verið.

id (sem víst synest) þá er líóst, að sa Magnus biörnsson getur hann *eckj* áttan haft. Það er og ófæd, að þessi codex hefur epter Hvitfeldtz dauda með öðrum hans relictis carthis komid in Bibliothecam Academicam, og filger þar af að hann hefur alldreie aptur til Jslandz komest. Þessu til styrkingar er, (jafnvel þótt það eige kunne bevising kallast) að af þessum codice hefur eckert apographum á Jslandi vered, það *menn* vita, fyrr enn nu nylega að eg feck *Sira* Porde Jonssyne, eitt gott exemplar j 4° með hende Hakonar Hannessonar, ritad j Kaupenhavn, anno . . . . Epter þeirre Copiu er eg sialfur skrifad hafde, epter nefndum codice Academico. Sidan 1702. tók eg mitt exemplar með til Jslandz, var það um veturinn 1705=1706. j láné hia *biskupinum* Mag: Jone Thorkelssyne, og liet hann þar epter skrifa eitt exemplar af Benedict Einarssyne. Og eru svo nu (1707.) þesse tvo apographa til af nefndum codice Academico, fyrir utan mitt, enn ecke fleire það eg veit.

Þetta um Magnus Biörnsson skrifa eg því svo greinilega, að eg ecke sidan j villu eigne Magnuse Biörnssyne lögmanne þennann codicem Academicum, hellst ef mier kynni j minni að falla bref *Sira* Sveins Jonssonar, sem eignar nefndum lögmanne Knytlinga Sögu. Hvað ef riett er (sem það vera mun) þá hefur það ófæd vered sá codex j folio, sem Mag. Brijnjolfur sina Knytlinga Sögu hefur epter skrifa látéd, og til min er sidan komenn nordan ur lande.

Á öðrum seðli með sömu hendi stendur:

A þeirre membrana in 4° er mitt Knytlinga Sögu Exemplar er epter skrifad.¹³

En þetta er dregið út. Það sem á þessum seðlum stendur er hið eina sem vitað verður um Cod. Ac., að undanskildu því sem verður ráðið af eftirriti Árna.

Varðveitt upphaf Knýtlinga sögu er einkennilegt. Sagan hefst með frásögn af Haraldi Gormssyni, en allt sem segir af honum, Sveini tjúguskegg, Knúti ríka Sveinssyni og Hörða-Knúti syni hans er því líkast að það sé útdráttur einn úr öðrum heimildum. Bjarni Guðnason ræðir upphaf sögunnar í formála, rekur það sem fræðimenn á undan

¹³ AM 20 c fol., bl 11r.

honum hafa um það að segja og sýnir fram á hvaða heimildir sé líklegast að höfundur hafi stuðst við. Um samband sögunnar og Heimskringlu segir Bjarni meðal annars:

Það er engu líkara en höfundar forðist markvisst að rekja söguþráð Hkr., og er Knýtl.s. augljóslega *fyllingarrit* við hana. Með því er átt við, að höfundur hafi stöðugt Hkr. til hliðsjónar, víki sér yfirleitt undan því að endursegja hana, en sæki til annarra sögubóka, þegar færi gefst.¹⁴

Ég fæ ekki betur séð en að þarna sé vinnubrögðum höfundar Knýtlinga sögu rétt lýst; hann hefur af skiljanlegum ástæðum sleppt öllum frásögnum Heimskringlu, sem voru Danakonungum til vansæmdar, en það skýrir ekki allt sem hann lætur ósagt. Bölvunin er að upphaf sögunnar skuli vera varðveitt einungis í eftirritum einnar skinnbókar, en af því leiðir að ekki verður fullyrt að 21 kapituli í upphafi hennar sé óbreyttur texti höfundarins.

Bjarni Guðnason ræðir um nafn sögunnar á bls. lxxii–lxxiii í formála og bendir á að það komi fyrir í eftirriti Árna Magnússonar af Cod. Ac.; þar hefur Árni Magnússon skrifað efst á fyrstu blaðsíðu: '(Æfi Danakonunga, vulgo Knytlinga saga.)'. Í Ólafs sögu helga eftir Snorra Sturluson er heitið Knýtlingar haft um afkomendur Knúts ríka, bæði í sérstöku sögunni og í Heimskringlu, svo og í Morkinskinnu og Fagrskinnu,¹⁵ og bendir Bjarni á, að Gormur gamli, Haraldur blátönn eða Sveinn tjúguskegg séu hvergi nefndir Knýtlingar í fornum sögum, en af þessu leiði, að sú ályktun verði ekki dregin af nafninu Knýtlinga saga, að sagan hafi upphaflega byrjast á frásögnum af Knúti fundna. Hér hefði Bjarni mátt styðja mál sitt með því að vitna í orð Árna Magnússonar í samantekt hans um Íslendingabók Ara fróða: '... Knytlingorum (: Canuti magni nepotum) historia . . .'¹⁶ Því miður er ekki vitað með vissu að hvaða marki titill sögunnar í eftirriti Árna Magnússonar styðst við Cod. Ac. Í eftirritinu hefur Árni tölusett kapitula

¹⁴ Bls. lxxvi–lxxvii.

¹⁵ *Saga Ólafs konungs hins helga*, utg. av Oscar Albert Johnsen og Jón Helgason, Oslo 1941 (stytt hér á eftir *ÓIHJH*), bls. 596.1 og 611.5. Snorri Sturluson, *Heimskringla*, Bjarni Aðalbjarnarson gaf út (Ísl. fornrit XXVII), Reykjavík 1945 (stytt hér á eftir *HkrBA*), bls. 401.5 og 412.18. *Morkinskinna*, udg. ved Finnur Jónsson, København 1932, bls. 18.10, 22.12 og 89.12–13. *Fagrskinna*, udg. ved Finnur Jónsson, København 1902–03, bls. 195.16 og 235.5.

¹⁶ *Árni Magnússons levned og skrifter*, København 1930, II, bls. 74.8–9.

með rómverskum tölum og skrifað fyrirsagnir í næstu línu fyrir neðan, eða á eftir tölunni; þær fyrirsagnir eru ugglaust teknar eftir skinnbókinni. Á undan fyrsta kapítula stendur: 'Cap: I.', en engin fyrirsögn er þar á eftir. Þó hefur ugglaust verið fyrirsögn við upphaf þessa kapítula í Cod. Ac., en varla samhljóða titlinum í eftirriti Árna. Orðin 'Æfi Danakonunga' gætu þó verið úr fyrirsögn í Cod. Ac.

Í AM 180 b fol., skinnbók sem væntanlega hefur verið skrifuð um 1500,¹⁷ er samfelldur kafli úr Knýtlinga sögu, sem hefst á orðunum: 'um sumarit fóru þeir Magnús ok Haraldr . . .' í 22. kap. (DS 133.11) og lýkur með 88. kapítula. En þessum kafla er undarlega komið fyrir í handritinu. Texti sögunnar hefst í 9. línu á f. 19v með 28. kapítula og endar neðst á bl. 32v á næst síðustu setningu 88. kapítula, en þar lýkur fjórða kveri bókarinnar, og eru griporð á spássíu undir texta, eins og annars staðar á síðustu blaðsíðum kvera; þar á eftir vantar í handritið, og er ljóst af eftirritum að lok sögunnar, 89.–130. kapítuli, hafa glatast, svo og framan af 22. kapítula. Ljóst er að 22.–27. kapítuli, það er kafli sögunnar af Sveini konungi Úlfssyni og Haraldi hein syni hans, og e.t.v. allt upphaf sögunnar, hefur verið skrifaður aftar í handritið en hinn hlutinn.¹⁸ Yfir texta á f. 19v stendur: 'Knytlinga Saga byriazt hier', og segir Árni Magnússon í AM 20 c fol., bl. 30r–v, að þetta sé með hendi Brynjólfs biskups Sveinssonar: 'Hefur hann og in margine þessa sama codicis, circa initium hujus historiae, med eigen hende nafn hennar annoterad . . .' Eftirrit af Knýtlinga sögu í 180 b, gert meðan

¹⁷ Í frumriti Oddverjaannáls, AM 417 4to, eru fáeinir klausur sem styðjast við Knýtlinga sögu (við ár 1006, 1088 og líklega víðar), og á bls. 33r eru tvær klausur skrifaðar á spássíu, þ.e. DS 137.20–138.1 (SD 63.18–22) og DS 135.4–10 (SD 60.22–61.7). Í þessum klausum eru leshættir sem koma heim við 180 b eitt varðveittra handrita. Samkvæmt at-hugunum Eiríks Pormóðssonar og Stefáns Karlssonar er AM 417 4to skrifað með hendi Gísla Þórðarsonar lögmanns (um 1545–1619), en hann var tengdafaðir Magnúsar lögmanns Björnssonar, sem Árni Magnússon nefnir í minnisgrein þeirri í AM 20 c fol., sem er prentuð hér á undan, að hafi átt handrit það af Knýtlinga sögu sem Brynjólfur biskup lét skrifa eftir, þ.e. 180 b. Heimild Árna fyrir því að Magnús lögmaður hafi átt 180 b er bréf frá Sveini presti Jónssyni á Barði til Brynjólfs Sveinssonar biskups, sjá *Bibl. Arn.* VII, bls. 477, aths. við bls. 251.7. Í Oddverjaannál er í annálagrein 1006 stuðst við kaflann um Knút ríka í Knýtlinga sögu, sjá *Islandske Annaler indtil 1578*. Udg. ved Dr. Gustav Storm. Christiania. 1888. Bls. 467. Ennfremur DS 122–24. Þetta bendir til að upphaflega hafi verið meira af texta Knýtlinga sögu í 180 b en eftirrit frá 17. öld gefa til kynna.

¹⁸ *Laurentius saga biskups*, Árni Björnsson bjó til prentunar, Reykjavík 1969, bls. xxvii–xxviii.

handritið var heilla en það er nú, er AM 1005 4to, skrifað á fyrri hluta 17. aldar; það handrit átti Ole Worm, og er líklegt að Þorlákur biskup Skúlason hafi sent honum það 1639.¹⁹ Í þessu handriti eru engar fyrir-sagnir, en í öðru eftirriti, Gl. kgl. sml. 1006 fol., sem er skrifað af séra Jóni Erlendssyni í Villingaholti, er fyrirsögn: 'Hier Byriar Knytlinga Savgv, *first* af Knute Dana *könng*', og í því handriti hefur einnig verið 'Sogupattur af Sueine konge Vlfssyne'.²⁰ Brynjólfur biskup hefur klausa úr Knýtlinga sögu í bréfi til Ole Worm, sem er dagsett 24. júlí 1649, og er auðséð að klausan er tekin eftir handriti Jóns Erlendssonar.²¹ En eldri heimild um nafn sögunnar er klausa sem Árni Magnússon hefur tekið upp úr bréfi frá Brynjólfi Sveinssyni til Arngríms lærða og Árni getur á þessa leið:

1642. Brynolfus Svenonius Arngrimo Jonæ scribit, petitqve: ut sicubi delitescere sciat *Knitlinga Sögu*, sibi indicium faciat, ut ad tempus saltem inspicere qveat.²²

Í þessu sama bréfi hefur Brynjólfur einnig spurt Arngrím um Skjöldunga þátt, sjá AM 1 eß II fol., bl. 77r, þar sem Árni vitnar í þetta bréf með sama orðalagi og í klausunni hér á undan, nema í stað '*Knitlinga Sögu*' stendur '*Skioldunga þatt*' og í stað síðasta orðsins 'qveat' stendur 'detur'. En elsta heimild um nafn sögunnar, sem mér er kunnugt um, er Specimen Lexici Runici, sem Ole Worm gaf út í Kaupmanna-höfn 1650; frumgerð þess tók séra Magnús Ólafsson í Laufási saman, væntanlega á síðustu árum ævi sinnar, en hann lést 1636; þar er við orðin 'Kongsæler' og 'Hein' vitnað í '*Knitlinga Sogu*' og '*Knitlinga Sag:*' og undir 'Klækur' í '*Knitlingu*', og er engin ástæða til að ætla annað en að þetta sé komið úr handriti séra Magnúsar.²³ Af þessu er ljóst að á 17. öld hefur sagan verið nefnd Knýtlinga saga, og þess vegna hefur Árni Magnússon sett orðin: 'vulgo Knytlinga saga' í titil eftirrits síns af Cod. Ac., en ekki vegna þess að þau hafi staðið í skinnbókinni.

¹⁹ *Bibl. Arn.* VII, bls. 299–300 og 502, aths. við bls. 300.27–28.

²⁰ *Katalog over de oldnorsk-islandske håndskrifter i Det store kongelige bibliotek*, [Kr. Kålund], København 1900, bls. 16–17.

²¹ *Bibl. Arn.* VII, bls. 120.4–10 og 415, aths. við bls. 120.3.

²² AM 20 c fol., bl. 2r.

²³ Anthony Faulkes, 'The Sources of Specimen Lexici Runici', *Íslenzk tunga*, 5. árg., bls. 32 og 90–92.

Jakob Benediktsson hefur sýnt fram á, að Arngrímur lærði hafi notað handrit af Knýtlinga sögu þegar hann samdi Rerum Danicarum fragmenta, sem hann lauk við 1596. Jakob telur að handrit það sem Arngrímur notaði hafi verið af A-flokki, en muni þó hvorki hafa verið Cod. Ac. né AM 20 b I fol., eða eftirrit af þessum skinnbókum, heldur handrit sem engar leifar séu lengur til af. En af þessu leiðir, að við útgáfu Knýtlinga sögu verður að taka tillit til texta Arngríms; t.d. stendur í upphafi 95. kapitula í eftirritum af Cod. Ac.: 'Pat finnsk ritat í fróðum dǫnskum bókum . . .', sjá DS 258.2; en í eftirritum af AM 180 b fol. stendur 'fornum' í stað 'fróðum' og hjá Arngrími: '. . . in antiqvissimis Danorum annalibus scriptum reperitur',²⁴ sem bendir til að *fornum* gæti verið upphaflegri texti en *fróðum*. En nafn sögunnar kemur hvergi fyrir hjá Arngrími.

Augljóst er að Brynjólfur biskup hefur ekki haft neitt handrit af Knýtlinga sögu þegar hann skrifaði Arngrími lærða 1642, en síðar hefur hann fengið 180 b lánað norðan úr landi og látið Jón Erlendsson í Villingaholti skrifa söguna eftir því. Árni Magnússon fékk 7 blöð úr AM 20 b I fol. frá Skálholti og 2 frá séra Halldóri Torfasyni í Gaulverjabæ. Um þessi blöð segir Árni m.a. í AM 20 c fol., bls 17r:

Þetta Knytlingasögu fragment hefur (öfud) annadhvert fylgt Skalholltskirkiu, eða vered eign Mag. Bryniolfs. Eg skylldi trua þad hefdi þá alla reidu ei vered nema litid fragment (þó kynni miked þar af sidann tynt ad vera) fyrst Mag. Bryniolfur hefur ecki lated epter því skrifa.

Jakob Benediktsson telur að handrit það sem Arngrímur lærði notaði hafi verið náskylt AM 20 b I fol.²⁵ En þegar þetta er lagt saman: fyrirspurn Brynjólfs biskups til Arngríms lærða um handrit Knýtlinga sögu og varðveitt brot úr handriti náskyldu því sem Arngrímur lærði notaði og líklegast er að séu komin úr fórum Brynjólfs biskups, hlýtur sú spurning að vakna, hvort AM 20 b I fol. sé raunar ekki leifar af handriti því sem Arngrímur notaði og að hann hafi sent Brynjólfi þetta brot eftir að hann fékk bréfið.

Þessar hugleiðingar hér á undan um handrit Knýtlinga sögu eru einungis sprottnar af því, að undarlegt upphaf sögunnar hlýtur að leiða huga lesandans að því, hvornig varðveislu hennar sé háttað.

²⁴ *Bibl. Arn.* IX, bls. 430.19–20, og XII, bls. 89–90 og 253, aths. við IX 430.19.

²⁵ *Bibl. Arn.* XII, bls. 89–90.

Bjarni Guðnason hefur skrifað langt mál í formála DS um Knýtlinga sögu, samtals 117 blaðsíður. Í þessum meginhluta formálans er dreginn saman mikill fróðleikur um heimildir sögunnar og víða leitað fanga. Þarna hefur Bjarni leyst af hendi mikið og erfitt verk sem lengi mun koma þeim að gagni, sem vilja fræðast um söguna og tilurð hennar, og ég á ekki von á að niðurstöðum hans verði hnekktt að neinu marki. Hér verður aðeins vikið að örfáum atriðum.

Á bls. lxxviii–lxxix er rætt það sem í sögunni segir um dauða Eiríks jarls Hákonarsonar og bornar saman frásagnir Knýtlinga sögu, Fagurskinnu, Heimskringlu, Ágrips og Noregskonungatala. En í samanburðinn vantar frásögn ÓlTr; sú frásögn er hins vegar prentuð neðanmáls á bls. 121, og þó ekki öll.

Það sem segir í 265. og 266. kapítula ÓlTr af Sveini tjúguskegg, Knúti ríka og Eiríki jarli kemur heim við Ólafs sögu helga eftir Snorra Sturluson aftur að ÓlTrEA II 317.1 'Rómferðar', en þar á eftir er ÓlTr sér um texta, sem hér segir:

En áðr hann hæfi þá ferð upp fekk hann til lækni at skera sér úf. En í því er læk'nirinn miðaði til hvar hann skyldi af skera gekk at þeim maðr; segja sumir menn at þar væri Knútr konungr, en hitt segja fleiri, at þar væri einn af þeim mǫnnum er vǫru á Orminum langa með Óláfi konungi. Sá maðr mælti til læk'nisins: 'Par munda ek nú nǫkkuru meirr.' Læk'nirinn svarar: 'Hversu meirr?' 'Svá,' sagði hann, 'at eigi þyrfti optarr af at skera en um sinn.' Gekk þessi maðr þá í brott. En læk'nirinn veik eptir orðum hans ok skar meira af úf jarlsins en hann hafði áðr ætlat; blœddi þá ákafliga svá at eigi varð stǫðvat. Fekk Eiríkr jarl af því bana. Þá vǫru liðnir þrettán vetr frá því er hann barðisk fyrir Vinðlandi við Óláf konung Tryggvason.

Þessi klausa er ekki frumsamin af þeim sem setti ÓlTr saman; það er augljóst af samsvörun við Fagurskinnu og Knýtlinga sögu, t.d. Fsk.: 'Eiríkr jarl fekk bana á Englandi', Knýt.s.: 'Fekk hann af því bana' og ÓlTr: 'Fekk Eiríkr jarl af því bana.' Ennfremur Knýt.s.: 'ok varð eigi blóð stǫðvat' og ÓlTr: 'blœddi þá ákafliga svá at eigi varð stǫðvat.' Síðasta setning klausunnar mun hins vegar frumsamin af höfundi ÓlTr; hún er sama eðlis og athugasemdir hans um tímatal annars staðar í sögunni.

Í Ólafs sögu helga eftir Snorra Sturluson segir að Eiríkur jarl hafi

andast 'af blóðláti þar á Englandi',²⁶ en í kvæðinu Noregskonungatali, Ágripi, sögu Noregskonunga eftir Theodoricus, Fagurskinnu, Knýtlinga sögu og ÓlTr segir að hann hafi andast er honum var skorinn úfur, og er orðið blóðrás notað í Noregskonungatali, Ágripi og Fagurskinnu og 'effusione sanguinis' hjá Theodoricus. Af þessu er ljóst að sögnin um dauða Eiríks jarls er gömul og hefur, að því er best verður séð, fyrst verið skráð á bók í riti Sæmundar fróða, eins og Bjarni Guðnason bendir á. En hver var heimild ÓlTr og hvernig stendur á skyldleika hennar og Knýtlinga sögu? Líklegt væri að klausan um dauða Eiríks jarls væri úr þeirri sömu sögu af Danakonungum og stuðst er við í 60.–65. kap. ÓlTr, en einnig kæmu til greina Hlaðajarla saga, Knúts saga ríka eða Ólafs saga helga eftir Styrmi fróða. Skyldleiki klausunnar við Fagurskinnu og Knýtlinga sögu bendir óneitanlega til að Knúts saga gæti verið heimildin. Í málfari er ekkert sem bendir til að klausan væri þýdd úr latínu, og er af þeim sökum líklegt að hún muni hvorki komin beint úr riti Sæmundar fróða né Ólafs sögu Tryggvasonar eftir Gunnlaug munk Leifsson.

Á bls. lxxxviii–lxxxix í DS er borin saman frásögn Knýtlinga sögu og Heimskringlu af hernaði Sveins tjúguskeggs á Englandi. Þarna hefði verið betra að bera texta Knýtlinga sögu saman við Ólafs sögu helga hina sérstöku, sbr. ÓIHJH 33.11–34.2:

Sveinn Danakonungr fór með her sinn vestr til Englands á hendr Aðalráði Englakonungi Játgeirssyni ok áttu þeir orrostur ok hofðu ýmsir sigr.

Og Knýtlinga sögu (DS 98):

At lykðum fór hann með her sinn vestr til Englands . . . Þar var þá Aðalráðr konungr Játgeirsson. Þeir Sveinn konungr áttu margar orrostur, ok hofðu ýmsir sigr.

Sama máli gegnir um kafla á bls. lxxxi, þar sem eru taldar heimildir sem eru samsaga Knýtlinga sögu um að Danakonungar hafi tekið skatt af Noregi eftir fall Haralds gráfeldar. Bjarni getur þess að í Heimskringlu sé tekið fram, að Hákon jarl hafi engan skatt goldið Danakonungi, og rétt er það, að þannig stendur í Ólafs sögu Tryggvasonar í Heimskringlu,²⁷ en í Ólafs sögu helga stendur hins vegar:

²⁶ *HkrBA* II, bls. 32.9, *ÓIHJH*, bls. 55.6–7.

²⁷ *HkrBA* I, bls. 254.2–5.

Haraldr Gormsson, fǫðurfaðir Knúts konungs, hafði eignask Nóreg eptir fall Haralds Gunnhildarsonar ok tekit af skatta, sett þar til landsgæzlu Hákon jarl enn ríka.²⁸

Þessi texti er skyldari Knýtlinga sögu en allar aðrar varðveittar heimildir. En þar fyrir má vel vera að höfundur Knýtlinga sögu hafi ekki hér stuðst við Ólafs sögu helga eftir Snorra, heldur aðra heimild eldri og þá væntanlega þá hina sömu og Snorri notaði.

Á bls. xci–cix fjallar Bjarni um frásagnir Knýtlinga sögu af Knúti ríka og rekur skilmerkilega hvaða heimildir höfundurinn hafi stuðst við, svo og hvað vitað er um ævi Knúts af öðrum heimildum. Í þessum kafla er dreginn saman mikill fróðleikur og vísað til margra rita, og ég fæ ekki betur séð en að öll vinnubrögð við frágang þessa kafla séu til fyrirmyndar. Bjarni getur þess (bls. xcii–xciii), að frásagnir Fagur-skinnu af Knúti ríka, sem fræðimenn hafa talið runna frá Knúts sögu ríka, skili sér ekki allar í Knýtlinga sögu, en samt verði að gera ráð fyrir að höfundur sögunnar hafi notað Knúts sögu (sjá bls. xcvi). Bjarni segist ekki koma auga á aðra skýringu en þá, ‘að höfundur Knýtl.s. hafi litið á sögu sína allar götur frá Haraldi blátönn til Sveins Úlfssonar sem eins konar inngang að sögu Knúts helga.’

Augljóst er, eins og Bjarni bendir á í formála, að höfundur Knýtlinga sögu hefur í frásögnum af Danakonungum frá Haraldi blátönn til Sveins Úlfssonar látið hjá líða að taka upp í sögu sína mikið efni úr heimildum sem þó er fullvíst að hann hefur haft við höndina, og er ekki auðráðið hvernig á þessum vinnubrögðum stendur. Er e.t.v. hugsanlegt að þarna sé ekki um að kenna höfundi sögunnar, heldur eftirritara sem hafi skeytt sögunni aftan við handrit af Heimskringlu í þeim tilgangi að búa til konungabók og hafi af þeim sökum sleppt öllu sem hann hafði áður skrifað? Þessu verður aldrei svarað með vissu, en a.m.k. er augljóst að sá sem gekk frá sögunni eins og hún er varðveitt hefur gert ráð fyrir að lesendur hennar þyrftu ekki á því efni að halda sem áður hafði verið skrifað í Heimskringlu. Kaflinn um Svein Úlfsson er að vísu ekki eins ágripskenndur og það sem á undan er komið, en þar er þó miklu sleppt af efni sem er í Heimskringlu. Með 23. kapítula (sjá DS cxi), þar sem er sagt frá kvonfangi Sveins og börnum, breytir sagan um svip og ber eftir þetta engin merki þess að textinn sé ágrip af öðrum heimildum eða skrifaður sem fyllingartexti við þær.

²⁸ *ÓIHJH*, bls. 337.1–3, *HkrBA* II, bls. 221.11–13.

Á bls. cxiii–cxxxiv ræðir Bjarni um Knúts sögu helga, heimildir hennar og tilurð. Niðurstaða hans er, að Knúts saga helga hafi engin verið til á íslensku eldri en saga hans í Knýtlinga sögu. Höfuðröksemd hans er sú, að í frásögnum Knýtlinga sögu af Knúti helga sé augljóst að höfundurinn hafi leitað fanga í Ólafs sögu helga eftir Snorra Sturluson; um þetta nefnir Bjarni ótvíræð dæmi. Og þetta væri allt gott og blessað ef ekki væri vitnað til Knúts sögu helga í Morkinskinnu. Þar er frá því sagt, að Ólafur kyrri Noregskonungur og Knútur Sveinsson hittust austur í Elfi og komu sér saman um að gera her vestur til Englands og að Ólafur kyrri fékk ‘Knúti konungi sex tigu stórskipa með ágætligum búnaði ok traustu liði . . . ok var þat mælt, at hann hefði stórmannliga til fengit at jafnmörgu liði, sem segir í sögu Knúts konungs . . .’²⁹ Þessi texti hefur verið tekinn eftir Morkinskinnu í Huldu-Hrokkinskinnu, svo og í aukin handrit Heimskringlu, þ.e. Jöfraskinnu, Fríssbók, Eirspennil og Gullinskinnu. Í formála fyrir DS segir Bjarni einungis að ‘lítið hald er í orðum Msk.’³⁰ Aftur á móti hefur hann rætt þetta vanda-mál nánar í grein sinni, Aldur og uppruni Knúts sögu helga, sem birtist í *Minjar og menntir*, afmælisrit helgað Kristjáni Eldjárn, Reykjavík 1976, sjá bls. 56–58. Þar tekur hann undir það sem Finnur Jónsson segir í inngangi að útgáfu sinni af Morkinskinnu: ‘Dette stykke beror på fremstillingen i Knytlingasaga, og er uddrag deraf, her citeres ligefrem »saga Knúts«.’³¹ Það er rétt, að kaflinn í Morkinskinnu getur verið endursögn frásagnarinnar í Knýtlinga sögu; í texta Morkinskinnu er það eitt umfram það sem stendur í Knýtlinga sögu, að Knútur konungur hafi gefið Norðmönnum ‘leyfi at fara í kaupferðir hvert er þeir vildi ok sendi Noregskonungi dýrlegar vingjafar fyrir sitt liðsinni.’ En varla er hægt að segja að sama orðalagi bregði fyrir í þessum textum. Þá vaknar sú spurning, hvort sá maður sem setti varðveitta gerð Morkinskinnu saman hafi beitt sömu vinnubrögðum annars staðar, þ.e. gert útdrátt úr langri frásögn án þess að neitt að ráði votti fyrir orðalagi heimildarinnar, og ennfremur hvort hægt sé að finna önnur rök en þessa ívitnun í Knúts sögu fyrir því að varðveitt gerð Morkinskinnu sé yngri en Knýtlinga saga, og verður þá fyrst að reyna að ákvarða aldur Knýtlinga sögu. Ef Ólafur Þórðarson hvítaskáld hefur samið hana er

²⁹ *Morkinninna*, udg. ved Finnur Jónsson, København 1932, bls. 293.8–12.

³⁰ *DS*, bls. cxiv.

³¹ Nefnd útgáfa, bls. xxv.

líklegast að það hafi gerst á árunum 1253–59, en sumir fræðimenn hafa þó talið söguna yngri, sjá DS clxxix–clxxxiv. En af þessu er ljóst, að áður en fullyrt er að tilvísun til sögu Knúts konungs í Morkinskinnu vísi til sögu hans í Knýtlinga sögu, verður að finna óyggjandi rök fyrir því að varðveitt gerð Morkinskinnu sé yngri en Knýtlinga saga. Bjarni Guðnason hefur ekki vikið einu orði að þessu vandamáli, hvorki í grein sinni í *Minjar og menntir*, né heldur í formála fyrir DS, og ekki verður ráðið fram úr því hér, enda hef ég ekki fundið að fræðimenn hafi haft neinar áhyggjur af því, hvenær varðveitt gerð Morkinskinnu hafi verið sett saman.

Í síðari hluta formála fjallar Bjarni Guðnason rækilega um samband Knýtlinga sögu og Danasögu Saxa málspaka, svo og tengsl sögunnar við aðrar danskar heimildir. Bjarni heldur því fram, að höfundur Knýtlinga sögu hafi stuðst við rit Saxa og styður mál sitt með dæmum um samsvörun texta, en telur að með því að gera sér grein fyrir vinnubrögðum höfundar Knýtlinga sögu megi skýra mismuninn á frásögnum Saxa og sögunnar. Bjarni hefur fært óyggjandi rök fyrir að höfundur sögunnar hafi stuðst við danskar heimildir og telur 'sjálfgefið, að höfundur Kný .s. hefur haft greiðan aðgang að bókasafni, líklega fyrir orð konungs, og er þá hendi næst að gera ráð fyrir bókasafni erkistólsins í Lundi, . . .'³² En nærri má geta, ef höfundur sögunnar hefur komist í bókasafn erkistólsins í Lundi, hvort hann hafi ekki séð þar rit Saxa, og væntanlega láir honum enginn þótt hann hafi, þegar þess var kostur, valið sér aðrar heimildir að fara eftir, sem ekki voru eins harðar undir tönn og rit Saxa. Og hvort sem höfundurinn hefur verið í Lundi eða annars staðar í Danmörku að viðað sé efni í sögu sína hefur hann varla komist hjá því að líta í Danasögu Saxa.

Um Ágrip af sögu Danakonunga fjallar Bjarni á bls. clxxxviii–cxci. Ritkorn þetta er varðveitt með hendi Árna Magnússonar í Don. var. 1 fol., Barth. D. (III), og segir Árni í fyrrsögn að það sé tekið eftir skinnbók í 4to í Háskólabókasafni í Kaupmannahöfn, þar sem það hafi verið aftan við Sverris sögu ('Ex Ms. membraneo Bibliothecæ publicæ Acad. Hafn. in 4to post Sverris sögu in caps rubra minori.')

'Ritið er í senn ættartala og króníka', segir Bjarni Guðnason á bls. clxxxviii í formála og fylgir þar Gustav Storm, sem gaf þetta rit út í *Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania Aar 1878*, (Christi-

³² DS, bls. clxxvii.

ania 1879). Gustav Storm getur þess (bls. 11) að 'Arne Magnusson har skilt de to Stykker, som fulgte efter hinanden i Codex; men det er aabenbart, at de høre sammen.' Í eftirriti Árna er autt bil milli ættartölunnar og þess sem á eftir fer, sem svarar til fjögurra lína; strik er dregið undir síðustu línu í ættartölunni og þar undir skrifað: 'Ex eodem Codice' (þ.e. úr sama handriti). Þetta bendir eindregið til, að ættartalan og króníkan, sem hér á eftir verður nefnd konungatal, hafi verið aðskildar í handritinu. Ljóst er af stafsetningu í eftirriti Árna, að báðir hlutar hafa verið skrifaðir af sama manni, en að öðru leyti er ekkert sem styður þá hugmynd, að ættartalan hafi frá upphafi fylgt konungatalinu, og raunar er augljóst, að þarna er um tvö rit að ræða: ættartöluna og konungatalið. T.d. segir um Sigurð hring í ættartölunni:

Ráðbarðr konungr í Hólmgarði fekk Unnar, dóttur Ívars ins víðfaðma. Þeira son var Randvér, bróðir Haralds hilditannar. Hans son var Sigurðr hringr . . .

En í konungatalinu stendur:

Þann Sigurð segja menn verit hafa bróðurson Haralds hilditannar.

Í athugasemd á eftir texta konungatalsins getur Árni Magnússon þess, að þrjú blöð hafi verið skorin úr skinnbókinni, en var óviss um hvort eitthvað hefði verið skrifað á þau ('in quibus an aliquid exaratum fuerit incertum est'), og einnig var hann í vafa um hvort eitthvað vantaði aftan af textanum. Hann hefur síðan sett hornklofa fyrir framan og aftan athugasemdina og bætt við: 'nihil deesse puto' (þ.e. ég hygg að ekkert vanti). Gustav Storm gerði ráð fyrir, að þar sem ættartalan endaði á Ingibjörgu drottningu í Noregi (1263–1280) og bræðrungi hennar, Eiríki Kristóferssyni (1259–1286) mundi ritið hafa verið sett saman milli 1263 og 1286 (1280).³³ Bjarni Guðnason tekur undir þessa tíma-setningu, en bendir á, að Ingibjörg dó ekki fyrr en 1287. Bjarni stingur upp á að Sturla Þórðarson hafi tekið þetta ritkorn saman til að gleðja Ingibjörgu drottningu.

Við þetta er ýmislegt að athuga. Í konungatalinu, frá Haraldi blátönn til Knúts Valdimarssonar, er þess getið um alla konunga hve lengi þeir ríktu. En um Valdimar gamla Valdimarsson er þetta ekki

³³ *Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania Aar 1878*, Christiania 1879, bls. 11–12.

tekið fram. Um Valdimar III Valdimarsson segir að hann var konungur 'með feðr sínum nokkura vetr'.³⁴ Valdimar III var tekinn til konungs 1215 og krýndur 1218, en dó 1231. Aðrir synir Valdimars gamla eru nefndir Eiríkur og Abel og Kristófor, og frillusynir tveir: Knútur hertogi og Nikulás greifi. Nikulás dó 1218, en hafði fengið greifadæmi 1216. Knútur varð hertogi 1219. Eiríki var gefið konungsnafn 1231, og hefur hann því verið konungur með föður sínum í tíu ár, Abel varð hertogi 1232 og konungur 1250, og Kristófor varð konungur 1252. Nú mætti reyna að tímasetja konungatalið eftir því, að dauða Valdimars gamla er ekki getið né heldur dauða Valdimars sonar hans, sem dó 1231. Frillusynir Valdimars gamla eru titlaðir: hertogi Knútur og greifi Nikulás, en synir hans með Berengaríu, Eiríkur, Abel og Kristófor, eru nefndir án titla. Eftir þessu mætti gera ráð fyrir að konungatalið hafi verið sett saman eftir 1219 og fyrir 1231. Þá er að athuga hvort notkun heimilda í konungatalinu bendi til að þessi tímasetning fái staðist. Bjarni Guðnason vísar í fáeinum stöðum til Heimskringlu sem heimildar, sjá nmgr. 11, þar sem tekið er upp það sem í Heimskringlu segir um Ragnhildi móður Eiríks blóðöxar til samanburðar við texta konungatalsins. Í þessum stað er sama orðalag í konungatalinu og Heimskringlu:

Heimskringla:

Hann fekk þeirar konu er Ragnhildr hét, dóttir Eiríks konungs af Jótlandi. Hon var kǫlluð Ragnhildr in ríka. Þeira sonr var Eiríkr blóðöx.

Konungatalið:

Hann fekk þá konu af Danmörk, er Ragnhildr hét, ok hyggju vér hana verit hafa dóttur Eiríks konungs ins síðara af Jótlandi, er fyrr var nefndr. Þeira son var Eiríkr blóðöx.

Þarna verður að gera ráð fyrir að annaðhvort ritið styðjist við hitt, nema um sameiginlega heimild sé að ræða. Annars staðar þar sem Bjarni vísar til Heimskringlu sem heimildar eða hugsanlegrar heimildar (nmgr. 16 og 39) getur allt eins verið um aðrar heimildir að ræða, t.d. Fagurskinnu. Sama máli gegnir um dæmi það sem Gustav Albeck nefnir í doktorsriti sínu, *Knytlínga* (Kjöbenhavn 1946), bls 23; hann telur að frásögn konungatalsins af sáttmála Magnúsar góða og Hörða-Knúts sé sótt til Heimskringlu, en þar koma aðrar heimildir engu síður til greina: Ágrip, Morkinskinna eða Fagurskinna. Öllu vænlegri til á-

³⁴ DS, bls. 335.13.

angurs er samanburður konungatalsins og Knýtlinga sögu. Bjarni Guðnason er sammála Ellen Jørgensen og Gustav Albeck um að höfundur konungatalsins 'hefði dregið sér ríflæg föng úr Knýtlinga'.³⁵ Til að leggja dóm á þetta atriði verður ekki hjá því komist að taka saman í einn stað dæmi um samsvaranir í texta konungatalsins og Knýtlinga sögu. Vísað er til blaðsíðutals og línu í DS og dæmin tölusett.

Knýtlinga saga	Konungatal:
1. Haraldr Gormsson var tekinn til konungs í Danmörk eptir fõður sinn. (93.2–5)	Haraldr konungr blátõnn tók ríki í Danmörk eptir Gorm konung, fõður sinn. (327.12–13)
2. Á dõgum Haralds konungs Gormssonar . . . (93.21)	Á hans dõgum . . . (327.13)
3. Hann var kallaðr Sveinn tjúguskegg. (97.7)	Þenna Svein kalla Danir ok Norðmenn tjúguskegg. (327.17–328.1)
4. Sveinn tók konungdóm í Danmörk eptir Harald konung, fõður sinn. (97.6–7)	Sveinn tjúguskegg tók ríki í Danmörk eptir fõður sinn. (328.12)
5. . . . andaðisk hann (<i>p.e. Knútur ríki</i>) Ídús Nóvembris. (124.1)	Hann andaðisk í Englandi Ídús Nóvembris. (330.2–3)
6. Þá hafði hann verit konungr yfir Danmörku sjau vetr ok tuttugu, en ráðit fyrir Englandi fjóra vetr ok tuttugu, en fyrir Nóregi sjau vetr. (124.3–6)	Þá hafði Knútr verit konungr yfir Danmörk sjau vetr ok tuttugu, en yfir Englandi fjóra vetr ok tuttugu, en yfir Nóregi sex vetr. (330.4–6)
7. . . . Sveinn sá er sagt er Magnús héti qõðru nafni. Hann var son Úlfs jarls Þorgilssonar sprakaleggs. (128.18–19)	Sveinn, er Magnús hét qõðru nafni, son Úlfs jarls . . . (331.4)
8. Móðir Sveins var Ástríðr, dóttir Sveins konungs tjúguskeggs. Var hon systir Knúts konungs gamla . . . (128.19–129.1)	Móðir Sveins konungs var Ástríðr, dóttir Sveins tjúguskeggs, systir Knúts konungs ríka. (331.6–7)
9. Hann (<i>p.e. Sveinn Úlfsson</i>) átti fjórtán sonu, þá er ór barnæsku kómusk. (135.4–5)	Sveinn konungr átti fjórtán syni, þá sem ór bernsku kómu . . . (331.9–10)
10. Danir qõlluðu hann Harald hein. (145.6)	Haraldr, er kallaðr var hein . . . (331.15)
11. En er hann hafði konungr verit fjóra vetr, þá varð hann sótt dauðr. (145.6–8)	. . . ríkti fjóra vetr. Hann varð sótt dauðr. (331.16–17)

³⁵ DS, bls. cxc–cxci.

12. Óláfr var konungr átta vetr í Danmørku. Hann varð sótt dauðr . . . (211.16–17) Hann var átta vetr konungr ok varð sótt dauðr. (332.2–3)
13. Nikulás Sveinsson tók nú konungdóm í Danmørk eptir Eirík konung, bróður sinn. (240.16–17) Níkulás, inn fimmti son Sveins konungs, tók konungdóm eptir Eirík konung, bróður sinn. (332.10–11)
14. Síðan tók sk þar mikil orrosta . . . Par fellu sex biskupar . . . (261.5 og 7) . . . áttu þeir mikla orrostu í Skáni. Par fellu sex biskupar. (332.20–21)
15. Nikulás konungr flýði ór bardaganum . . . ok fór suðr til Jótlands. (262.6 og 8) Nikulás konungr flýði ór bardaganum til Jótlands. (332.23)
16. Þá hafði hann verit konungr þrjá tigu vetra. (263.8–9) Þá hafði hann verit konungr þrjá tigi vetra. (332.24–25)
17. Hann (*Eiríkr eymini*) átti Málmfríði dróttningu . . . Málmfríði hafði fyrr átta Sigurðr Jór salafari Nóregskonungr. (263.19–264.1 og 3–4) Hann átti Málmfríði dróttning, er fyrr hafði átt Sigurðr konungr í Nóregi Jór salafari. (332.27–28)
18. En konungr brenndi bæinn í Osló ok svá Hallvarðskirkju . . . (267.14–15) Þeir brenndu staðinn í Ósló ok svá Hallvarðskirkju . . . (333.2–3)
19. Hann lét drepa Harald kesju, bróður sinn, ok sonu hans tvá . . . (265.17–18) Eiríkr lét drepa Harald kesju, bróður sinn, ok tvá syni hans. (333.5–6)
20. Óláfr, son Haralds kesju, hóf sk til ríkis í móti Eiríki . . . ok á inu þriðja ári áttu þeir Eiríkr konungr ok Óláfr átta orrostur ok þrjár á einum vetri (*villa fyrir degi*) . . . (271.5–8) Í móti honum stríddi til ríkis Óláfr, son Haralds kesju, ok þeir áttu átta bardaga á einu ári, ok einn tíma þorðusk þeir þrýsvar á einum degi. (333.11–14)
21. Hann kólлуðu Danir Svein sviðanda . . . (275.5) . . . Svein, er kallaðr var sviðandi . . . (333.18–19)
22. . . en Jótar tóku til konungs Knút, son Magnúss ins sterka . . . (272.6–7) En Jótar tóku sér til konungs Knút, son herra Magnúss sterka. (333.19–20)
23. Segja Danir hann helgan. (288.29–30) Knút konung segja menn helgan. (334.3)
24. Eptir þetta gipti Knútr konungr Valdimar Suffú, systur sína sammædda. Hón var dóttir Valaðars konungs af Pólenfa. (280.1–3) Hann átti Suffú, dóttur Valaðar konungs af Pólenfa. (334.8–9)

25. Børn Valdimars konungs ok Suffiu dróttningar váru þau Knútr konungr ok Valdimarr gamli, er síðan var konungr í Danmörk . . . (315.11–13) Peira synir váru þeir Knútr konungr ok Valdimarr konungr. (334.9–10)
26. Kristóforús hét son Valdimars. Hann var frilluson. Tófa hét móðir hans. (280.4–5) Kristófor hertogi var ok son Valdimars konungs. Tófa hét móðir hans. (334.10–11)
27. Engilborg var ok dóttir Valdimars konungs Knútssonar, er átti Philippús Frakkakonungr . . . Önnur dóttir Valdimars konungs var Ríkiz, er átti Eiríkr Svíakonungr Knútsson . . . Þriðju dóttur Valdimars konungs átti Vilhjálmr digri, son Heinreks hertoga af Brúnsvík, bróðir Ottó keisara. (315.16–17, 18–20 og 23–25) Hona Viljálmr af Brúnsvík, bróðir Otta keisara, fekk dóttur Valdimars konungs, ok aðra fekk Philippús, konungr af Franz. Hina þriðju átti Eiríkr Svíakonungr. Hon hét Ríkiza. (334.11–14)

Af þessum samanburði er augljóst, eins og af samanburði konungatsins og Heimskringlu, að annaðhvort verkið styðst við hitt, en að öðrum kosti verður að gera ráð fyrir sameiginlegri heimild. Ef handvíst væri að konungatalið væri yngra en Knýtlinga saga er auðvitað einlægast að gera ráð fyrir að höfundur þess hafi stuðst við söguna. Þó eru fáein atriði sem vert er að veita athygli, áður en úrskurður er felldur. Í 3. grein segir í Knýtlinga sögu um Svein tjúguskegg: 'Hann var kallaðr Sveinn tjúguskegg', en í konungatalinu: 'Þenna Svein kalla Danir ok Norðmenn tjúguskegg.' Aftur á móti segir í sögunni um Harald hein: (10. grein): 'Danir kǫlluðu hann Harald hein', en í konungatalinu: 'Haraldr, er kallaðr var hein. . .' Ef gert er ráð fyrir sameiginlegri heimild er líklegt að í henni hafi verið tekið fram um báða þessa konunga, að Danir kölluðu þá þessum viðurnefnum. Í konungatalinu er í 7. grein fullyrðing, að Sveinn Úlfsson hét Magnús öðru nafni, en í sögunni: '. . . Sveinn sá er sagt er Magnús héti qðru nafni.' Nafnið Magnús er komið úr dönskum heimildum.³⁶ Orðalag í konungatalinu kemur betur heim við danskar heimildir en texti Knýtlinga sögu, sjá t.d. Wilhelmi Abbatis *Genealogia regum Danorum*: 'Iste Svenno, cognomento Magnus . . .'³⁷ Í grein 20 er undarlegt orðalag í Knýtlinga sögu: 'ok á inu þriðja ári áttu þeir Eiríkr konungr ok Óláfr átta orrostur ok þrjár á

³⁶ Sjá DS, bls. 128, nmgr. 4.

³⁷ *Scriptores minores historiae Danicae medii aevi*, København 1970, I, bls. 178.28 og 179.21.

einum vetri.' Árni Magnússon gerði ráð fyrir að *vetri* væri villa fyrir *degi*.³⁸ Í DS, bls. 271, nmgr. 2, tekur Bjarni Guðnason upp klausu úr *Annales Ryenses* til samanburðar við texta Knýtlinga sögu: '1142. Bellum fuit Distling ter uno die et uno anno 13 uicibus inter Ericum et Olauum, et semper fugit Olauus ante Ericum . . .' Bjarni bendir á (með tilvísun til Curt Weibull), að átta muni vera villa í Knýtlinga sögu fyrir þrettán (xiii lesið sem viii) og *vetri* villa fyrir *degi*. Ef villan hefur verið í frumriti Knýtlinga sögu er augljóst að sá sem setti saman konungatalið hefur leiðrétt textann, ef hann hefur farið eftir sögunni, en að öðrum kosti verður að gera ráð fyrir að hann hafi farið eftir annarri heimild, og til þess bendir raunar skylt orðalag í Flateyjarannál við árið 1143: 'Eirekr lamb ok Olafr son Haralldz kesiu baurduz þrýsuar a einum degi.' Einnig kemur orðalag í grein 1 í konungatalinu betur heim við annála en orðalag sögunnar, sjá Skálholtsannál 907 og Flateyjarannál 904: 'Haralldr blátænn Gorms son tok ríki í Danmørkv.' Í konungatalinu og annálunum er Haraldur konungur nefndur blátönn, en það viðurnefni kemur ekki fyrir í sögunni. Einnig er athyglisverð samsvörun við íslenska annála þar sem í konungatalinu segir frá Sveini tjúguskegg: 'Sveinn tjúguskegg tók ríki í Danmørk eptir fòður sinn' (DS 328.12, sjá grein 4), og: 'Á síðustum dögum hans striddi til lands í móti honum Sveinn, son hans . . .' (DS 328.5-6), sbr. Resensannál 958: 'Sveinn Tivgu sceg toc konong dom. oc striddi við fofor sinn', Forná annál 958: 'Sveinn tivgo skegg tok ríki ok striddi við fæður sinn' (samhljóða í Flateyjarannál) og Skálholtsannál 958: 'Sveinn tivgu skegg striddi til rikis við fæðvr sinn.'

Það sem konungatalið hefur um Harald blátönn og Svein tjúguskegg að segja á rætur að rekja til kirkjusögu Adams úr Brimum, eins og Bjarni Guðnason bendir á í neðanmálgreinum nr. 10, 13, 15 og 17. Stuttur kafli úr bók Adams er varðveittur í gamalli íslenskri þýðingu í *AM 415 4to*, prentaður í *Alfræði íslenzk III*, bls. 59–62, og í Flateyjarbók. Skyldu orðalagi bregður fyrir í þessum texta og í konungatalinu.

Ok hann lét skíra Harald konung ok Svein, son hans, ok veitti honum sjálfr guðsifjar ok kallaði hann Svein Ottó . . . Þá tók ǫll Danmørk við kristni. (DS 327.15–17 og 328.1)

. . . ok het Haraldr at lata skiraz ok kristna alla Danmørk. Var þa Haraldr konungr skirðr ok kona hans Gvnhilldr drottning ok svn hennar vngr, er keisarinn veitti guðsifjar ok let kalla Svein Otto. (Alfr. III 60.4–7)

³⁸ Sjá *SD*, bls. 232.27 og nmgr.

... ok í þeim bardaga, er þeir áttu, varð Haraldr konungur sárr ok flýði til Jómshorgar í Vinðland ok andaðisk þar allra heilagra messu ok var fluttr til Róiskeldu ok jarðaðr þar. (DS 328.6-9)

Or þessi orrostu flydi Haraldr konungur til Vinndlandz ok andapiz við Iomsborg allra heilagra messv dag. Lik hans var flvtt til Rois kelldv ok iarðat at Kristz kirkio þeiri, er hann sialfr let giora. (Alfr. III 60.28-32)

Hann (*p.e. Sveinn tjúguskegg*) helt illa kristni. (DS 328.13)

... ok hellt illa kristni. (Alfr. III 60.33-61.1)

Eptir dauða Eiríks konungs fekk Sveinn konungur ríki sitt í Danmörk. (DS 328.15-16)

Eptir dæða Eiríks konungs tok ríki Olafur s. hans í Sviðioð, enn Sveinn kom þa aprt í Danmörk. (Alfr. III 62.1-3)

Þar sem segir frá skírni Sveins tjúguskeggs er orðalag í konungatalinu skyldara íslenska kaflanum úr riti Adams en nokkurri annarri heimild. Í Heimskringlu stendur: 'Svá segja menn, at Ótta keisari gerði guðsifjar við Svein, son Haralds konungs, ok gaf honum nafn sitt, ok var hann svá skírðr, at hann hét Ótta Sveinn.'³⁹ Þessi texti er tekinn upp lítið breyttur í Knýtlinga sögu og ÓlTr; í þeim báðum er orðafarið *veitti guðsifjar Sveini* í stað *gerði guðsifjar við Svein* í Heimskringlu.

Athugasemdin í konungatalinu og kaflanum úr riti Adams um að Haraldur blátönn var jarðaður í Hróiskeldu er skyld spássúgrein í *AM 291 4to*; í Jómsvíkinga sögu í því handriti segir að Haraldur blátönn var veginn á Borgundarhólmi, og er ekki getið í texta hvar hann var grafinn, en undir texta stendur með hendi frá því um 1300: 'lic haralz konungs uar fært til rois kelldo oc þar iarðat / Þa hafði hann konungur uerið yfer donom .xl. oc vii. uetr eptir / G(orm) konung fauður sin'. Þetta er tekið eftir óþekktri heimild; í þeirri heimild hefur bersýnilega verið stuðst við Adam úr Brimum. Stjórnarár Haralds blátannar (47 vetur) eru þó ekki hin sömu og hjá Adam, sem segir að Haraldur hafi ríkt fimmtíu ár. Í *AM 291 4to* eru á þremur stöðum spássúgreinar, allar skrifaðar af sama manni, allar varðandi tímatal og væntanlega allar teknar eftir sömu heimild. Í hinni fyrstu, sem er vísað í texta þar sem segir frá dauða Gorms gamla, stendur: 'þa hafði hann konungur / uerið yfir / donom ner tio / tigom uetra'. Þetta er bersýnilega tekið eftir sömu heimild og frásögnin af dauða Gorms gamla í ÓlTr og Jómsv. 7 rekur rætur til (sjá bls. 77-78), en þar stendur: 'Þá hafði hann verit

³⁹ *HkrBA* I, bls. 262.11-14.

konungr tíu tigi vetra.⁴⁰ Annarri spássúgrein er vísað í texta þar sem segir frá falli Haralds gráfeldar: 'þa hafði hann / raðit fyrir nor/egi .xv uetr / met berðrum (*villa fyrir* bræðrum) / sinum oc gunildi / M(öðor) s(inni).' Þetta er tímatal Ara fróða.⁴¹

Augljóst er að upphaf konungatalsins á ekki rætur að rekja til sömu heimildar og 60. kapítuli ÓlTr, og verður af þeim sökum ekki gert ráð fyrir að það styðjist við þá sömu sögu af Danakonungum og höfundur ÓlTr notaði. Einnig er augljóst að upphaf Knýtlinga sögu hefur ekki verið aðalheimild að frásögn konungatalsins af Haraldi blátönn, Sveini tjúguskegg og Knúti ríka. Um Knút ríka segir að 'hann fór með tólf hundruð skipa í Nóreg' (DS 329.15). Þetta kemur heim við helgisöguna af Ólafi helga: 'Siglir sunnan af iotlande ivir lima fiorð með .xí.c. skipa',⁴² Fagurskinnu: '. . . oc com i Limafiorð. oc sigldi þaðan til Noregs með .xii. .c. skipa'⁴³ og ÓlTr: 'Hann hafði eigi færa en .xij.c. skipa.'⁴⁴ Einnig er tekið fram í konungatalinu, að Ólafur helgi varð að 'rýma landit fyrir Knúti konungi, ok fór hann fyrst í Svíaríki ok síðan austr í Hólmgarð' (DS 329.18–19). Í helgisögunni segir að Ólafur helgi fór 'allt i sviðþioð austr. . . Oc var annan vætr i holmgarðe.'⁴⁵ Í öðrum heimildum er ekki tekið fram hve mörg skip Knútur konungur hafði þegar hann fór að leggja undir sig Noreg, og Hólmgarður er ekki nefndur í heimildum sem segja frá flóttu Ólafs digra austur í Garðaríki, öðrum en konungatalinu og helgisögunni. Enn er þess að geta, að Heinrekur sonur Sveins Sveinssonar, Úlfssonar, er nefndur Heinrekur halti í Knýtlinga sögu, en Heinrekur skötulær í konungatalinu (DS 332.15–16 og 22–23) og í Fagurskinnu. Í Fagurskinnu segir um Ingiríði drottningu Haralds gilla, að 'Ingiríði hafðe fyrr atta Heinrekr skotulær. sunr Sveins Sveinssonar Dana konongs',⁴⁶ sbr. DS 332.22–23. Í Heimskringlu er Heinrekur nefndur halti og ættfærður á sama hátt og í

⁴⁰ ÓlTrEA I, bls. 131.6–7, *Jómsvíkinga saga*, Ed. by N.F. Blake, Nelson's Icelandic Texts, Alva 1962, bls. 7.18–19.

⁴¹ Sjá Svend Ellehøj, *Studier over den ældste norrøne historieskrivning* (Bibl. Arn. XXVI), bls. 70.

⁴² *Olafs saga hins helga*. Utg. ved Oscar Albert Johnsen, Kristiania 1922, bls. 64.2–3.

⁴³ *Fagrskinna*, udg. ved Finnur Jónsson, København 1902–03, bls. 171.5–7.

⁴⁴ ÓlTrEA II, bls. 327.14.

⁴⁵ *Olafs saga hins helga*, nefnd útgáfa, bls. 71.17–20.

⁴⁶ *Fagrskinna*, nefnd útgáfa, bls. 341.7–9.

Fagurskinnu: 'Hann var sonr Sveins Sveinssonar Dana konungs.'⁴⁷ Í Knýtlinga sögu er hann einnig ættfærður á sama hátt: 'Hann var son Sveins Sveinssonar konungs Úlfssonar, manni firnari en bræðrungr Knúts lávarðar.'⁴⁸ Viðurnefnið skötulær er komið úr dönskum heimildum (*Brevis historia regum Dacie* eftir Svein Ákason og *Vetus chronica Sialandie*), þar sem það er skrifað 'Skatelar' og í *Danmarks gamle personnavne, II Tilnavne*, dálk 968, er talið dregið af fuglsnafninu *skade*, sem ennþá heitir *skata* á sænsku, en skjór á íslensku. Sá fugl hefur svipað göngulag og hrafinn, og væntanlega hefur mönnum þótt fóta-burður Heinreks halta minna á það göngulag.

Það sem nú hefur verið talið vekur grun um, að höfundur konungatalsins hafi raunar ekki stuðst við Knýtlinga sögu; öllu fremur sé rétt að gera ráð fyrir að höfundur sögunnar hafi þekkt konungatalið, stuðst við það sums staðar, en tekið Heimskringlu fram yfir, þar sem þess var kostur.

Gustav Storm hélt því fram, að handrit það sem Árni Magnússon skrifaði eftir hefði verið frumrit:

Saaledes som Sagaen foreligger i Arnes Afskrift tyder alt paa, at h a n s Original ogsaa virkelig var Original, ikke Afskrift, thi der findes ingen Afskriverfeil, ingen Misforstaaelser i hele Stykket.⁴⁹

Þetta er ofmælt. Bjarni Guðnason hefur bætt orðinu *landit* við á eftir DS 329.13 *hann* og einnig *landi* á eftir DS 335.19 *þýðersku*, og verður ekki betur séð en að báðar þær leiðréttingar eigi rétt á sér. Og enn er þess að geta að DS 327.2 *Slésvík* er í eftirriti Árna skrifað 'Sleivik'. Hins vegar mun tímasetning Storms á skinnbókinni fara nærri réttu lagi: '... Stykket er indskrevet i 2den Halvdel af 13de Aarhundrede ...'⁵⁰ Storm taldi öruggt að skrifarinn hefði verið Norðmaður, en þar hefur honum sést yfir, að skrifarinn hefur ekki gert greinarmun á *æ* og *æ*, sem runnu saman í eitt hljóð í íslensku á 13. öld, en Norðmenn héldu aðskildum: dæmi um það eru orðin 'Norrena' DS 329.10, 'kórleik' 330.9 og 'berfættr' 332.13. Einnig er ritað 'bræðr' 335.6, en trúlega hefur það orð verið bundið í skinnbókinni og Árni lesið á

⁴⁷ *HkrBA* III, bls. 369.5–6.

⁴⁸ *DS*, bls. 254.8–9.

⁴⁹ *Forhandlinger* . . ., bls. 12.

⁵⁰ Sama rit, bls. 12.

þennan hátt úr bandinu. Norskir rithættir, sem mikið er af í textanum, eru ekki þess eðlis að þeir gætu ekki komið fyrir í íslensku handriti frá því um 1300 eða frá síðasta fjórðungi 13. aldar; 'oy' fyrir ey ('Dagmøy' DS 335.12) er þó sjaldséð hjá íslenskum skrifurum, en ekki dæmalaust, sjá SD lii.9–10. Þjóðerni ritarans sem skrifaði þennan texta í skinnbókina sannar vitanlega ekkert um það, hvort Íslendingur eða Norðmaður hafi samið hann. En orðalag, þar sem Norðmanna eða Noregs er getið, þykir mér heldur benda til að ritið hafi ekki verið samið af Norðmanni: '. . . Eiríkr jarl, son Hákonar jarls ríka af Nóregi, við Óláf Tryggvason Nóregskonung, er þar helt fyrst kristni . . .' (DS 328.19–329.2). 'Magnús konungur góði af Nóregi . . .' (DS 330.14, sjá einnig 330.9–10, 331.8 og 11–12, 332.2). 'Hann átti Málmfríði dróttning, er fyrr hafði átt Sigurðr konungur í Nóregi Jørsalafari' (DS 332.27–28). 'Hann andaðisk á því sama ári sem Sverrir konungur í Nóregi' (DS 335.7–8). 'Norðmenn fluttu lík Magnúss konungs til Nóregs . . .' (DS 331.1–2). Aftur á móti hefur Gustav Storm bent á tvennt sem vissulega væri ekki út í hött að gera ráð fyrir að Norðmaður hefði orðað: 'Þenna Svein kalla Danir ok Norðmenn tjúguskegg' (DS 327.17–328.1). Og: 'Knútr . . . ok kallaðr er á danska tungu ok norrœna Knútr ríki . . .' (DS 329.9–10). En girnilegra er þó að gera ráð fyrir að þetta sé orðrétt þýðing úr latínu, sbr. klausu sem Allan Karker hefur tekið upp úr *Gesta Svenomagni regis et filiorum eius et Passio gloriosissimi Canuti regis et martyris* í grein sinni: *The Disintegration of the Danish Tongue (Sjöútu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977, Reykjavík 1977)*, bls. 483: 'Isonii, qui etiam . . . Glaciales tam patria quam et Danica et Normannica lingua nuncupantur' (Isonii sem einnig . . . eru kallaðir Íslendingar bæði á eigin tungu svo og á danska tungu og norræna). Þetta hefur skrifað engilsaxneskur munkur í Óðinsvéum, Ælnoth að nafni, kringum 1122. Líklegast þætti mér að konungatalið væri að miklu leyti þýtt úr latínuriti, annaðhvort dönsku konungatali eða dönskum annál; til þessa uppruna benda rithættirnir 'Juttlandi' DS 327.1, 'Jutlandi' DS 327.10, 'Jutlandz' DS 332.23, 'Jutar' DS 333.19, 'Jvtlandi' DS 333.7 og 335.6; 'Thyri' DS 327.5; 'Rooskelldo' DS 328.8–9, 'Roskelldo' DS 334.2; 'Grathe' DS 334.5. En allt þetta þykir mér fremur benda til að höfundur Knýtlinga sögu hafi notað konungatalið og að þar sé að leita skýringar á samsvörun efnis og orðalags í þessum ritum.

Þessi samantekt var í upphafi hugsuð sem ritdómur um útgáfu Bjarna Guðnasonar af Danakonunga sögum, og hefur heldur betur farið úr böndunum. Samt er rétt að halda sig við þann sið ritdómara að víkja að frágangi þeirrar bókar sem dómurinn fjallar um. En þótt fáeinir gallar á frágangi verði taldir hér á eftir vil ég taka skýrt fram, að ég tel þessa útgáfu afreksverk sem útgefandi á skilið að fá lof og þakki fyrir.

Til undarlegheita í frágangi má telja, að í Skjöldunga sögu og Ágripi af sögu Danakonunga eru neðanmálsgreinar tölusettar með áframhaldandi tölum í hverju verki fyrir sig, 48 í Danasögu Arngríms lærða, 3 við Upphaf allra frásagna, 66 við Sögubrot af fornkonungum o.s.frv., en neðanmálsgreinar við texta Knýtlinga sögu eru tölusettar á hverri blaðsíðu fyrir sig. Þetta gerir ekkert til, en er skrytið.

Prentvillur eru fáeinar og sumar leiðinlegar: Bls. xxxiii.9 viðgaðma, les: víðfaðma; cxxi.1 skírn, les: skrírn; lxxxviii.29 Að, les: At; cix.10 937, les 973; cl.18 leiðangur, les: leiðangri; cxxi.26 heins, les: heinar; cxcii.34 Medieval, les: Mediaeval; 2.4 746, les: 764; 373.38 317, les: 337. Líklega má einnig telja með prentvillum bls. 337.1 og 373.38 ÆTTSKRÁR í stað ÆTTASKRÁR, en bls. 371.6 Tostrup er líklega tekið í hugsunarleysi óbreytt eftir nafnaskrá í SD; staðurinn heitir Tåstrup. Í nafnaskrá eru fleiri gallar: Um Þyri Danmarkarbót stendur: 'segir lát Haralds sonar síns 90', en á að vera: segir lát Knúts, o.s.frv. Einnig segir um Þyri: 'gefin Styrbirni 95', en það var Þyri Haraldsdóttir blátannar sem var gefin Styrbirni, og hennar nafn vantar í nafnaskrá. Róiskelda er nefnd á bls. 328, en það blaðsíðutal vantar í skrána. Einnig eru á stöku stað undarlegheit í neðanmálsgreinum. Á bls. 86 er í neðanmálsgrein nr. 12 vitnað í Flateyjarbók um Hörða-Knútt, en þarna hefði að sjálfsgöðu átt að vísa í ÓlTrEA I 126.24–26 og 125, línu 5–7 neðanmáls, og hefði raunar einnig mátt vísa í rit Sveins Ákasonar í *Scriptores minores historiae Danicae medii ævi* I, 122.18–22 (123.18–23), þótt þar sé fjallað um Hörða-Knútt son Knúts ríka. Í nmgr. 1 á bls. 173 eru nefndir *Eyvindarstaðir*, en á að vera *Eyvindarbúðir*, sjá 173.2. Á bls. 264.3–4 stendur: 'Málmfríði hafði fyrir átta Sigurðr Jórsalafari Nóreiskonungur' (Sjá einnig DS 246.8–10). Í nmgr. 1 á sömu blaðsíðu kemur svo þetta: 'Hkr. getur þess ekki, að Eiríkur eymuni hafi fengið drottningar Sigurðar Jórsalafara, og Knýtl.s. greinir ekki heldur frá því, að Málmfríður hafi fyrir átta Sigurð.' Svipuðum undarlegheitum

bregður fyrir í formálanum. Á bls. cxliv–cxlv eru taldar danskar heimildir um Knút lávarð: Saga Knúts lávarðar eftir Róbert frá Ely, Orðubók hins heilaga Knúts hertoga og píslarvotts, Danasaga Saxa og Slavakróníka (Chronica Slavorum) eftir Helmold. En á bls. cxlviii.9–10 stendur þetta: ‘. . . ekki er til tangur né tetur af frásögnum af Knúti utan Knýtl.s . . .’ Parna á Bjarni við íslenskar frásagnir og hefði átt að taka það fram, enda þótt þetta sé ofmælt, því að Knúts lávarðar er getið í íslenskum annálum.

Málfar Bjarna Guðnasonar kemur lesanda stundum á óvart, og þó nokkrum sinnum bregður hann fyrir sig óvenjulegu líkingamáli: Bls. vi.14–15: ‘En ekki skal breitt yfir, að um má deila, hvort síðastnefnda sagan hafi nokkurn tímann dregið lífsanda.’ Bls. xvii.30–31: ‘Þessi verk voru ekki gleypt með húð og hári, heldur flegin að kröfum íslenzkrar frásagnarlistar.’ Þetta fannst mér óþarft krydd í texta sem ég hafði annars mikla ánægju af að lesa.

EFTIRMÁLI

Grein þessi var upphaflega samin að bón Ólafs heitins Jónssonar ritstjóra Skírnis og átti að vera ritdómur, en var órituð þegar hann lést, 2. janúar 1984, og ekki Skírnistæk þegar hún var loksins fullgerð. Af þeim sökum birtist hún nú í Griplu.

Ó.H.